

NAFARROKO BERTSULARIA

DONOSTIAN SOLDADO

“Bentetako” musulari biak frango arro zabiltzan. Pello-txikik irabazi izan bear zion Pello-aundiri. Orduko sartua zen Nafarroko arno gorria ere jokoan.

Luzaideko zubiak, bi txakurrek murtxikatu ezurak bezala, badute alde bakoitzetik nagusi bat. Gure gizonak Frantzian sortu eta Españan ostatu, zubixka mear txarra pasatu bearra zuten. An ikusiko zinuten Pello-txiki zeruko lorian, zangoak zabalik zubiaren erditsutan, aldizka baten edo bestearen gainean, xingilika:

—Orai Frantzian! Orai Españan...

Galdu zuena etzitaiken beretan, eta burrustan zangotik artuta egi-ten dako, erre kara uzkaliz (barkamenduarekin):

—...eta orai txakurrain ipurdira!

Beti bi aldetara balantzaka dabilena bezala izana da Luzaide. Emen gose bada, ekar andik ogia. An eskas delarik emendik ereman. Bizitzeko bear da, bestenaz lan luke irauteak. Ez da, ez, ori kontra-banda! Frantzian bizi ta Españako aldean edaten den xorta bezala...

Eta gerla konduan... gauza bera. Emengo ardiek udan Ibañeta maite dute, bainan neguko bazkak Frantzian dituzte. Nola nai dugu gainean gerlako sua piztu ta, ez dezaten bazketako bidea ar! Gañera bostgarren manamendua 'nehor ez iltzea'...

Makurrena izaiten da bietarik asten dielarik tiroka... Orduan bai erran laikela Pello-aundiak ziona!: Orai txakurraren...

Mugetako jendea ezin bestean ari izana da tiroka. Ez da eferkeriaz. Batzuketan eta bestekin bizi denari denak berdin zazko, eta etzaio elgar iltze ori buruan sartzen.

Gorriak ikusten zituzten aintzindariak emengo jendearekin. Ara zer zion 1793'an Luzaiden zen agintari batek :

“Zerbait agindu ta, gogoan zuten lekura joanen zirela erraiten zidaten; edo frontieraz okupatzeko agindua zutela bakarrik.” (1).

Eta beste batek geiago oraindik :

“Nafarroko jendea ez da menperatzen. Eneatzen dute agintaria. Batean lo arrapatuak dira; bestean ez dute erranik aditzen, edo itzik gabe ateraiak noranai.” (2).

Bordel luzaidarra zen eta bere adinean ereman zuten alare gizon iltzera. Donostian egin zuen aldia :

Mila zortzi eun eta ogoi eta irurian
Zerbitzuan ginauden Donostia irian
Liberalitateko bandera berian;
Artarik desertatu inozent-kerian
Miserable erori etsaien erdian.

Ura zen ekainaren amabigarrena (3)
Gabazko bederatzietan partitzeko orena;
Konda aala bano geiago pena
Sofritzera eldaite ala dabilena
Etsaiaren esklabo munduko abilena.

Manezaundik zion “La Mota” deitu gazteluan sartu zituztela obendun bezala lurpeko gela beltz batian (4). Izan daike. Bertsutan ez du alakorik erakusten. Bakarrik, liberalitateko banderatik desertatu zuela inozent-keriz. Eta bigarren bertsuan, bederatzi orenak zituztela partitzean.

Murraila pian sartu bederatzietan
Kanale bati barna atera errestan.
Bederatzi baginen konpafia artan
Zenbaitek malezia zuten beren baitan:
Deklaratzera nua aski doloretan.

---

(1) Comunicado de Francisco Nascarites, Comandante de voluntarios. Valcarlos. 23 de mayo de 1793.

(2) Informe de Raón, Sargento Mayor del Regimiento de la Corona.

(3) *Ekaina* = Garagarrilla.

(4) A. Irigaray, *Prosistas Navarros*, pág. 59.

Murrailatik atera ondoko segida
Errepartitu ginen oro bana bida;
Seinale garbia zen ez ginela fida
Xinta-minta (5) guzier baizauden begira
Konten ginen bizirik eltziaz zubira.

Zubira girenian oro elgarrengana
Presentatzeko lotsa guardiarengana;
Batek, berak juaiteko artu zuen plana
Gu bida gibeletik beldurrez engana (6)
Arribada onian sartzeko orena.

Arribada baneza ongi manifesta
Lastima ez laitenik konpañian ezta:
Bi aldetarik tiroka gure errekesta
Kosta aize bateki lur-barna tenpesta
An ikusi ginuen terribleko besta.

Bestaren erretoria dolore tristia
Miletan aisago da orai erraitia;
Ingurina guzia etsaiez betia
Miserable zen gure estremitatia,
Ez ginuyen dudatzen an desegitia.

Donostiatik atera gabe salduak ziren, eta bederatzitako batek salduak. Orai asiko aien gurutze-bidea.

Bertsu auetan agertzen asten da Bordelen jokabide berezia: bertsu baten ondar itzarekin maite du bestearen astea. Gero gogoz egiteko gauza ona da; ez da ain aisa aantztorratzen.

Parlamenduko biga tristeziarekin
Etzanik konserbatu biziak uroski; (7)
Gero frantsesetara juntatziarekin
Nezesario zela juaitia preziski (8)
Ieneralarengana gure arrazoineki.

---

(5) *Xinta-minta guzier... begira* = Ttipikeriak artzen.

(6) "Gu bida gibeletik, beldurrez engana... sartzeko orena". (Guetako bi atzetik, enganatuko ginuztelako beldurrez.)

(7) *Uroski* = por suerte, por dicha.

(8) *Preziski* = sin falta.

Prinzipalki nion eskatu grazia :
“Jauna, otoi, barkatu gure ausartzia (9)
Konpañia badugu gibela utzia (10)
Desiratzen ginuke ara laguntzia
Konbeni balitzauzu gutan fidatzia.”

Kontestazionia ieneralak niri,
Oben egin niola bere graduari.
“Jauna urrikal zaite gure manerari
Biziaz nai dugu batek berme jarri (11)
Deus gerta balakio zure armadari.”

Soldaduak ditu manatzen bereala
Konpañiarengana lagun ginintzatela ;
Zenbaitek uste zuten il ginintzuztela,
Alegerarik zauden eroa bezela
Otoitzak guretako eginik zaudela.

Gorderik gelditu zirenen bila joan ziren, bana orduko iges egina
zuen salatzaileak. Beste zortziak badute zer konda.

Fite konsolatzeko gaizki abiatu,
Desfortunak alako seinaliak ditu ;
Gorde guardiara (12) zortzi arribatu.
Gidari berriekin bidiari lotu
Ieneralari bear zela presentatu.

Ieneralarengana abiatzen gira
Pasaporten artzera Tolosa irira
Bi iandarmen artian atseko Ernanira.
An, 'Sala Polizia' aloiatzen gira,
Miserabliak, odre onaren begira!

Tolosara arribatu biamunian
Ilaren amairugarren egunian ;
Zuzenak ginelakotz opinionian
Dekret bat eman zuten umore onian
Esplikatu gabe zer kausaren gainian.

---

(9) *Ausartzia* = atrevimiento.

(10) *Gibela* = atrás.

(11) *Berme jarri* = quedar en rehén.

(12) *Gorde guardiara* = al guardián del rehén.

Dekretatu zenian Tolosan konpleta
Sententzia emaile bazen fornimenta; (13)
Nigar iturrietan iru madamita
Guri ordenatziatz azinbertze tormenta;
Bainan bestek ereman untsa lotu eta. (14)

Utzi ginuyenian Tolosa gibela
Segur da biotzian pena ginuyela;
Ordenatzen zaguten eriotze krudela
Anitz pikarderia egin ginuyela:
Michelenaren plaza bear ginuyela.

Millafranka errira urbilen pausua!
Begien bistan daukat ango presentzia:
Leenbiziko pena 'zepuan' sartzia,
Bigarrena, esperantza galtzeko bizia
Obe zela Jainkoari biotza altxatzia.

Bertze bi egunetan, gero Mondragora;
Iruugarrena pausan dezagun oora. (15)
Gau erdiko jaikirik bidiari gora,
Guti beti bezala iltzia gogora,
Nunbaitereko ditxa gabeko denbora.

Salinasko mendira gira arribatzen
Unibersal oriek asi arrobatzen: (15 bis)
Ez diru ez arropa etzaigu baratzen.
Eien xaarrak ditugu soinian paratzen
Alako pobrerikan ez da paseatzen.

Bitoria aldera bereala martxe!
Uste ginuyen iltzen ginuztela antxe,
Gure kontra espantuz ango dama beltzek
Presentatu ginela sobera berantxe
Etzela guretako perdonarik oraixe.

Gasteiz etzitzaian ain gaizki atera. Ango agintariak adiskide be-
zala artu zituen eta arindu ere bai beren maigabeak.

---

(13) *Fornimenta* = abundancia.

(14) *Untsa lotu eta* = bien amarrado.

(15) *Ooratu* = honrar, celebrar.

(15 bis) *Arrobatu* = ebatsi, kendu.

Gobernadoriarengana arribatu,
Gure manerak oro ari deklaratu;
Kristauaren legean ark errezibitu,
Bai eta kordetarik guziak libratu,
Nola bere semeak arek konsolatu.

Konsolatu ginituen kaesa beruan (16)
Eta membro guziak paratu libruan.
Despatxa ginzakzela guziak lerruan
Balitz gure Erreinuko zenbaiten graduan:
Gure tribunalia zela Nafarruan.

Nafarroan sartzea etzen beren mesedetan izan. Emen egin zuen
odol gaiztoena: 'Purgatoriotarik sartu ifernura', berak dion bezala.

Nafarruako seme kreatua mundura
Probentzian penetan ibili ardura;
Arribaturik ere gure Erreinura
Mila barbaridade eta arrangura: (17)
Purgatoriotarik sartu ifernura.

Ifernu bat egin daite Españolezkua;
Ez dute ikusi nai presuna justua.
Nola zerbitza diro jendiak gustua
Beti errespetatzen dute injustua:
Tierra oni derayo gobernu gaixtua.

Goberniaren kontra erreklama naite
Bear den erregela ez dutela maite
Jende miserabilia arrobatzen dute (18)
Pena da irautia erran aal daite:
Afer mantenatzeko sobera tunante.

Tunantekeriako arraza guzia,
Damurik utzi bear munduko bizia!
Odolian dutela beti noblezia
Negoziatzen dute mila malezia:
Larrutu nai dute jende buluzia.

---

(16) *Kaesa* = caricia. *Kaesa berua* = buena acogida.

(17) *Arrangura* = inquietud, preocupación.

(18) *Arrobatu* = deusere gabe utzi.

Nafarruak baditu Mendi-aldea ta Erribera. Beerekoendako gu 'montañesak' gira. Bada beti elgarren arteko berexkuntza; eta ez euskerarengatik bakarrik. Odoleko eta ekartzezko berexkuntza da: barnekoa leenik.

Iruzian errea bezala dute larrua. Auetaz mintzo da Bordel bertsu zorrotz minkorretan. Nafarrua Bordelendako Erribera da.

Nafarruako serbil lepondo gorriak
Luzifer lotsa diro aien koloriak.
Montañesak girela oro traidoriak...!
Matier finitzeko eman ez odriak
Arrasatu balitu Enperadoriak!

Universal oriek zer kaballeruak
Gerla bertzek egin eta soldado beruak.
Gizon mañifikuek dituzte graduak
Herodesen pareko salbai borreguak,
Legerik ez dakiten jende barbaruak.

Zer gertatu zitzaien ain gogor mintzatzeko? Ez du euskeran itz aski gizenik ikusten, eta beren agotik artzen ditu 'kaballero mañifiko' aiendako, "Herodesen pareko salbai borregua"; eta 'barbarua'.

Etzen gutiorentako:

Zortzira, eun palo ordenatu zauten
Duda niz alakuek arimarik bauten;
Ez dakit neork ere sinetsiko nauten
zenbat purgatorio erakutsi dauten:
Biotza trankilago bizi gira aurten.

Ikusi dugu zortzi agertu zirela agintariengana, bederatzik iges egin ondoan. Orain baxotxari eun makil-ukaldi emanen dazkiote Nafarroan.

Manezaundik ateratzen duena beste nunbait ere entzuna dut. Itzez itz:

"Eta emen agertu zen nolako biotza zuen gure "Boryel" pertsuariak. Bere anaia ere arekin zen, obendunen artean, baina osagari txarrean eta sukarrarekin izanik, Boryelek ezagutu zuen izigarriko zigorrada aren ondotik etzela bizirik aterako gaixo anaia.

Ordian galdetzen du aintzindariet otoi utz dezaten berak artzera anaia ordainak; eta baimena ardietsirik, bere bizkar buluzian emaiten dazkote berreun makil-ukaldi." (19).

(19) A. Irigiray *Prosistas Navarros*, pág. 59.

Ez da erran bearrik nola gelditu zateken. "Erdi ilara, odolztatua, saraskitua ereman zuten eritegirat, eta eriotzarekin borroka ibil ondoan, mirakuluz sendatu zen", dio Zubirik.

Eta azken bertsuak auek dira:

Gure libertatia ongietorri dela!
Leen ikusi dugu denbora krudela
Estima daite gure amodio fidela.
Pena duten guziak konsola ditela
Atsegin duenari egin guri bezela.

Bere biziko gertakizun au etzuku bertsulariak berri-berrian kondatu, Emezortzi garren bertsuau au dio: "Nonbaitereko ditxa gabeko denbora!"

Alare, nik, eskutan dutan paper zaarrak ekartzen duena ezin da egia izan. Pedro Lizarragak idatzia den go mendearen ondar urtetan, itz auekin asten du bere lana: "KANTIAK formatiak Luzaiden Juan Echamendi zenak mila zortzi eun eta lauetan ogoian."

Urte bat lenago, 1879'ko Maiatzaren 30'ean ilara zen egilea. Bear bada berak kopia egin zueneko urtea salatzen du nai gabe. 1881'ko gauzen artean bilduak dira beintzat bertsu auek Karrikaburuko sabaian.

SATRUSTEGI JOXE MARI.

